

**ПРОЕКТ “ИМПЛЕМЕНТАЦИЈА НА КОНВЕНЦИЈАТА ЗА
ПРАВАТА НА ДЕТЕТО ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА”**

АНАЛИЗА:

**ДЕТСКИ ПРАВОБРАНИТЕЛ ВО
УЧИЛИШТАТА КАКО МЕХАНИЗАМ
ЗА ЗАШТИТА НА ПРАВАТА НА
ДЕЦАТА**

М-р Марија Нашоковска

Декември 2010

Вовед

Истражувањето во 14 градови (Ресен, Охрид, Струга, Дебар, Гостивар, Тетово, Скопје, Куманово, Штип, Винаца, Гевгелија, Кавадарци, Прилеп и Битола) опфати 717 ученици вклучени преку анкета, 850 ученици вклучени во групни интервјуа и 91 претставник на наставничкиот кадар и администрацијата во основните и средните училишта.

Анкетата која ја истражуваше потребата од воведување на детски правобранител во училиштата се состоеше од 20 комбинирани прашања од затворен, полуотворен и отворен тип. Со анкетата беа опфатени 717 испитаници од кои 201 ученик во основните училишта од 5то до 8мо одделение и 516 ученици во средно училиште од сите четири години избрани по случаен пат, а имајќи ја во предвид родовата и етничка структура како и бројот на ученици во соодветните училишта. Од аспект на родова застапеност, 347 испитаници се од машки пол и 370 девојки. Според етничката припадност, 370 се Македонци, 254 Албанци, 36 Турци, 19 Роми, 7 Срби, 5 Власи и 26 испитаници кои припаѓаат на другите етнички заедници. 151 од испитаниците живеат во рурална средина, додека 562 живеат во град. Четворица испитаници не одговориле на ова прашање. Сумарните податоци за испитаниците се наведени во Табела 1.

Табела 1: Структура учениците учесници во анкетата и интервјуата

Број на ученици	Пол		Етничка припадност							Место на живеење		Училиште	
	М	Ж	Македонци	Албанци	Турци	Роми	Срби	Власи	Друго	Град	Село	Основно	Средно
717	347	370	370	254	36	19	7	5	26	562	151	201	516
Вкупно:	717		717							713 ¹		717	

Наоди од истражувањето

Повеќе од половината испитаници знаат за Конвенцијата за правото на детето. Од наодите од анкетата, учениците од основните училишта во поголем број знаат за Конвенцијата во споредба со учениците од средните училишта. Но, од

¹ Четири испитаници не одговориле

наодите на интервјуата средношколците се поинформирани од основците за постоењето на Конвенцијата. Според добиените наоди, имањето на информација за постоењето на Конвенцијата, не значи дека истите ја познаваат содржината, ја виделе Конвенцијата или ја прочитале. Многу мал број ученици вклучени во истражувањето целосно ја прочитале Конвенцијата, додека најголемиот број како основци, така и средношколци ништо не прочитале од документот. Оние кои нешто знаат од Конвенцијата во поголем број тоа го дознале од медиумите или прочитале на интернет. Вработените во училиштата иако во голем дел тврдат дека Конвенцијата тековно се спроведува во нивните образовни установи не ја дистрибуираат истата до учениците, ниту пак обезбедуваат редовна едукација како за учениците, така и за наставниците за содржината на Конвенцијата. Според изјавите на интервјуираните тоа е оставено на индивидуалните интереси за дополнителна едукација на ова поле. Ниту едно училиште нема документ преку кој се спроведува имплементацијата на Конвенцијата. Дел од вработените се повикуваат дека тоа е регулирано во законите за основно и средно образование, во нивните статuti или правилници, но признаваат дека во нив повеќе се регулираат обврските на учениците.

Ваквите изјави ги потврдуваат наодите дека учениците многу повеќе ги познаваат нивните обврски, во споредба со нивните права. Учениците знаат да набројат по неколку нивни права и поголем број на обврски. Карактеристично за учениците од основните училишта е дека не прават разлика помеѓу правата и обврските, па така во голем број она што го наведуваат како право е наведено и како обврска. На пример, изјавуваат дека имаат право редовно да ја следат наставата, да ги почитуваат правилата на училиштето, да бидат дисциплинирани, да ги почитуваат наставниците. Најпознато право за учениците е правото на образование и правото да го кажат своето мислење. Децата од етничките заедници, различни од македонската често го споменуваат правото на користење на мајчин јазик. Многу ретко децата го избираат правото да учествуваат во донесување на одлуки, но знаат дека имаат право да го кажат своето мислење.

Скоро сите ученици вклучени во истражувањето изјавиле дека сакаат да добијат едукација за нивните права со цел подобро да ги знаат, но да ги дознаат и механизмите кои им стојат на располагање во заштитата на нивните права.

Голем дел од вработените во училиштата сметаат дека децата недоволно ги познаваат своите права, а со самото тоа не знаат кога им се прекршени истите, ниту знаат каде да се обратат во случај на прекршување на правата. Се издвојува еден дел од вработените особено во основните училишта кои сметаат дека децата ги знаат своите права многу повеќе во споредба со нивните обврски. Сепак недостасуваат аргументи за тоа дека децата навистина добро ги познаваат своите права, особено што вработените многу малку наведуваат примери за тоа дека децата се обратиле некаде при повреда на некое нивно право. Според нив, во нивните училишта многу ретко се повредуваат правата на децата што не кореспондира со одговорите на учениците. Според една третина од учениците имало случај кога на некој нивни соученик му било повредено некое право. Голем број од учениците не се сигурни дали досега им било повредено некое право, што дополнително укажува дека тие недоволно ги познаваат своите права за да можат да реагираат ако некое нивно право е повредено. Затоа и две третини од учениците не препознаваат кои права се дел од Конвенцијата за правото на детето. Иако сите наведени права во анкетниот прашалник се дел од Конвенцијата, децата избираат парцијално, при што правото на образование и правото да го кажат своето мислење се најзастапени.

Училиштата немаат воспоставени механизми каде децата би можеле да се обратат во случај на повреда на некое нивно право. Секое училиште има воспоставена индивидуална практика каде учениците може да се обратат. И според вработените и според учениците најчесто се обраќаат кај класниот раководител, педагогот и директорот. Многу ретко учениците избираат дека се обраќаат кај нивните ученички претставници како што е претседателот на класот. Дека не постојат воспоставени механизми за пријавување на повредата на правата на учениците потврдуваат и наодите од анкетата дека повеќе од половината од учениците не знаат кој треба да ги штити нивните права во училиштето. Класните раководители по нивно наоѓање се трудат да го

разрешат појавениот проблем и тие најчесто самостојно донесуваат одлука како да продолжат т.е. дали да вклучат педагог, психолог, директор во процесот и да ги информираат родителите. Советот на родители нема улога во решавање на прашањата поврзани со правата на децата и само во исклучителни ситуации може да предложи некое прашање до наставничкиот совет, но не учествува во донесувањето на одлуките.

Непостоењето на механизми за решавање на проблемите од областа на повредата на правата на децата во училиштата дополнително влијае учениците да се плашат да пријават повреда на некое нивно право. Од една страна недоволното познавање на нивните права придонесува децата да не знаат дека некое нивно право е повредено или да не се сигурни. Од друга страна случаите за кои децата изјавуваат дека не било преземено ништо за да се решат придонесува тие да не пријавуваат, бидејќи практиката покажала дека може да имаат само дополнителни проблеми, а не постоечкиот да се реши. Карактеристично е дека учениците наведуваат случаи кога некој наставник повредил право на некој нивни соученик, додека вработените во училиштето почесто наведуваат примери за повреда на правата на ученик од страна на неговите соученици. Тоа дополнително укажува дека правата на децата во училиштето сеуште не се третираат сериозно во образовните институции од страна на возрасните и се смета дека наставниците не може да погрешат и да повредат некое право на учениците. Учениците имаат најмногу доверба во класниот раководител за да му се обратат ако некое нивно право е повредено, по што следуваат членовите на семејството.

Дополнителен фактор за непосветување на доволно внимание на правата на децата во училиштата е непостоењето или нефункционирањето на ученичките организации и тела кои би требало да имаат улога во заштитата на правата на учениците. Според учениците, ваква организација или тело не постои или учениците не знаат дали постои. Многу мал број ученици ја наведуваат класната заедница, претседателот на класот, детска организација или средношколска унија како тело кое се занимава со заштита на правата на децата. Претседателот на класот не е перципиран од страна на учениците како претставник на нивните права и потреби и во исто време заштитник на правата

и интересите на учениците. За најголемиот број на ученици, претседателот на класот има улога да го извини класот ако е неподготвен за часот или да одложи тест. Исто и претседателите на класовите ја сфаќаат нивната улога. Учениците многу ретко им се обраќаат кога имаат некој проблем поврзан со повреда на нивните права. Наодите покажуваат дека учениците не се едуцирани за улогата и функцијата која треба да ја има претседателот на класот. Формата постои, но недостасуваат критериуми за негов избор како и обврски и задолженија кои ги носи оваа функција.

И учениците и вработените во училиштето позитивно гледаат на можноста за воведување на модел на детски правобранител во училиштата. Дел од учениците немаат став по ова прашање што може да значи дека немаат доволно информации и познавања за да ја поддржат или не оваа идеја. Сепак кај сите вклучени во истражувањето постои сомнеж како тоа ќе функционира во пракса. Дел од учениците не се сигурни дека нивни соученик ќе може да се справи со вака деликатна функција, заради влијанието од страна на наставниците/професорите. Според нив, подобро би било ако е тоа некој надвор од училиштето. Вработените во училиштата пак сметаат дека е неопходно да се направат детални подготовки пред да се пристапи кон моделот. Според нив, треба да се земат во предвид искуствата од функционирањето на овој модел во други земји и образовни системи. Неопходно е најнапред да се утврдат критериуми според кои ќе се избира детскиот правобранител. Исто така многу е важно точно да се знаат неговите задолженија и обврски и избраниот детски правобранител да добие соодветна едукација за да може успешно да ја извршува функцијата. Дел од вработените во училиштата сметаат дека покрај функцијата детски правобранител треба да се определи и наставник или претставник на стручната служба, како еден вид ментор кој ќе го советува детскиот правобранител и ќе му помага во успешното извршување на функцијата.

Заклучоци

- Испитаниците слушнале за Конвенцијата за правата на детето, меѓутоа многу малку од нив имале прилика да ја видат или да ја прочитаат. Учениците имаат лимитирани знаења за нивните права, т.е. знаат да ги

набројат меѓутоа недоволно ја познаваат суштината на тие права. Заради тоа, учениците покажуваат огромен интерес да добијат дополнителна едукација за нивните права и за механизмите за заштита на нивните права во училиштата.

- Учениците од основните училишта тешко прават разграничување за тоа што е нивно право, а што обврска во училиштето. Тоа може да се должи на информациите кои им се доставуваат за нивните обврски кои се во поголем обем, во споредба со информациите кои ги добиваат за нивните права. Според учениците првите информации за дел од нивните права ги добиваат во седмо одделение преку наставните содржини од предметот граѓанско општество, но и тоа не помага многу во зголемување на знаењето за правата кај учениците од основните училишта. Очигледно е дека во нивната едукација недостигаат содржини кои би им помогнале да ги знаат своите права.
- Училиштата немаат воспоставени механизми за заштита на правата на децата и секоја образовна институција има индивидуален пристап кон ова прашање, односно воспоставени практики кои не се документирани. Правилникот на училиштето често се споменува како документ во кој се регулира заштитата на правата на учениците, но во нив во најголем дел се регулираат обврските кои ги имаат учениците, па затоа децата повеќе знаат за своите обврски. Ученичките претставници или тела не се перципираат како механизми за заштита на нивните права. Класниот раководител е лице во кое учениците имаат најголема доверба и му се обраќаат кога некое нивно право е повредено.
- Како последица на недоволното познавање на нивните права, учениците не се сигурни кога некое ниво право е прекршено, а и кога знаат ретко пријавуваат бидејќи според нивното искуство најчесто ништо не се презема за да се реши проблемот.
- Учениците не знаат дали постојат ученички организации или тела за заштита на нивните права или пак сметаат дека не постојат. Тоа може да значи дека или ваква форма на заштита не постои или истата не е функционална или постоечките форми, онаму каде што ги има како што се одделенските заедници, младинските и детски организации, па и

претседателот на класот не се перципираат како механизам за заштита на нивните права.

- Сите вклучени страни во истражувањето позитивно гледаат на воведувањето на дете правобранител во нивните училишта како форма која би ги штитела правата на децата и каде би можеле учениците да се обратат доколку некое нивно право е повредено. Неопходно е сите заинтересирани страни да се вклучат во процесот на воведување на моделот за да истиот успешно функционира.

Препораки

- Учениците треба да се едуцираат за нивните права, особено за правата кои се поврзани со образовниот процес, како и за механизмите кои им стојат на располагање за заштита на правата на учениците. Едукацијата може да се комбинира преку организирање на работилници и соработка со училиштата за воведување на вакви содржини на класните часови. Еден од начините може да биде најнапред да се обучат одреден број на ученици од училиштата учесници во проектот и истите да ги пренесуваат знаењата на нивните соученици по претходно подготвен распоред.
- Учениците од основните училишта треба да се едуцираат за разликата помеѓу правата и обврските на начин кој ќе биде прилагоден на нивната возраст за да можат полесно да прават разграничување на истите и со фокус на тоа дека и едните и другите се подеднакво важни и треба да ги познаваат. И во овој случај пожелно е како обучувачи да бидат вклучени нивни соученици или ученици од средните училишта кои учествуваат во проектот. Треба да се оствари соработка со наставниците кои го предаваат предметот граѓанско образование и да се види можноста во наставните содржини да се вметнат теми кои ќе ги третираат обврските и правата на учениците.
- Исто така и наставниците треба да се едуцираат за правата на децата со тоа што може да се направи селекција тоа да бидат најнапред класните раководители кои и се посочени како лица каде учениците најпрво се обраќаат кога им е повредено некое право.
- На училиштата кои ќе бидат вклучени во проектот треба да им се помогне во подготовката на документи и механизми за заштита на правата на

децата, бидејќи моменталната состојба покажува на постоење на многу индивидуални практики кои никаде не се документирани, ниту пак наставниците и учениците се информирани соодветно за тоа кои механизми и на кој начин функционираат. Дополнително, механизмите треба да се споделат со учениците и наставниците и тоа може да се направи во текот на обуките кои би се одвивале за едукација на учениците и наставниците за детските права. Особена улога во подготовката на механизмите треба да имаат претставниците на стручните служби во училиштата. Може да се работи поединечно со секое од вклучените училишта или може да се формира работна група со претставници од сите училишта кои би ги документирале механизмите и кои секое училиште ќе ги прифати да ги спроведува во нивните средини.

- Потребно е да се работи со претставниците на училиштата и претставниците на учениците (претседателите на класовите) да се развијат и документаат обврските на претставниците на учениците на полето на заштитата на правата на учениците и да се споделат ваквите информации со учениците за да истите знаат кои се надлежностите на претседателот и кога и во кои случаи учениците може да се обраќаат кај нив.
- Процесот на воведување на моделот на детски правобранител во училиштата треба од самиот почеток да ги вклучува сите засегнати страни т.е. претставници на училишната администрација, претставници на наставниците, претставници на родителите, претставници на децата и претставник од канцеларијата на Народниот правобранител. Треба да се разгледаат постоечките модели во други земји, контекстот во кој тие функционираат. Исто така треба да се развијат критериуми за избор на детски правобранител, процесот на избор, времетраењето на функцијата и надлежностите и обврските на детскиот правобранител. Со постигнатите решенија треба сите страни да се сложуваат како основен предуслов за успешно функционирање на позицијата во училиштата.